

Scientific Journal of

Sustainable Development of Geographical Environment

Vol. 7, No. 14, Autumn 2025

Original Article

Rural Tourism and Sustainable Development: A Reinterpretation of the Participatory Approach (Case Study: Shiraz County)

Ali Shamsoddini*

Department of Geography, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Absratct

Introduction: Rural areas face challenges such as population decline, low income, and economic downturn. Maintaining traditional agriculture without change exacerbates social problems. Rural tourism development has been proposed as a solution to improve livelihoods, preserve cultural heritage, and enhance the resilience of rural regions. Targeted investment and reform of supportive policies are essential in this regard. By diversifying their product offerings and improving their facilities, villages can attract more tourists. However, tourism development must be managed in a way that benefits residents while not harming the natural environment. The present study aims to examine the role of community participation in the sustainable development of rural tourism.

Materials and Methods: This research is applied in nature and conducted with a descriptive-analytical approach. The main data collection tool was a researcher-designed questionnaire. The statistical population consisted of rural tourism specialists and experts. The census method was used to determine the sample size, resulting in the selection of 30 participants. Content validity of the questionnaire was confirmed by professors and experts in the fields of tourism and rural development. Reliability was calculated using Cronbach's alpha coefficient, yielding a value of 0.782. In this study, sum scores, standard deviation, and coefficient of variation tests were used to reach consensus among experts; Kruskal-Wallis and Kendall tests assessed inter-group stability and reliability of expert opinions. For ranking criteria and sub-criteria, the fuzzy Analytic Hierarchy Process (AHP-Fuzzy) multi-criteria decision-making model was employed.

Results and Discussion: Achieving sustainable rural development requires constructive and synergistic interaction between the host community (rural residents) and the guest community (tourists). The findings of this study indicate that rural tourism, when pursued through a participatory and well-planned approach, can provide a platform for multifaceted economic, socio-cultural, environmental, and educational benefits for both communities. From the host community's perspective, tourism has increased employment, diversified livelihoods, strengthened local businesses, and enhanced social capital. Direct participation of villagers in tourism activities has not only stimulated economic vitality but also contributed to the preservation and reproduction of cultural identity and social cohesion. On the other hand, tourists who access authentic rural environments gain meaningful experiences, psychological relaxation, and informal education, ultimately leading to responsible attitudes, environmental awareness, and respect for cultural diversity. During the COVID-19 crisis, rural tourism emerged as a safe and therapeutic space for tourists while also strengthening the host community's resilience. Analysis of the four dimensions of tourism showed that the host community focuses more on economic benefits, whereas the guest community is more interested in environmental and educational-recreational aspects. This distinction requires more precise policymaking that accounts for the expectations of both groups.

Conclusion: Achieving sustainable rural development requires constructive and synergistic interaction between the host community (village residents) and the guest community (tourists). The findings of this study indicate that rural tourism, if pursued through a participatory and well-planned approach, can provide a platform for multiple economic, socio-cultural, environmental, and educational benefits for both communities. From the host community's perspective, tourism has led to increased employment, livelihood diversification, strengthening of local businesses, and the enhancement of social capital. The direct involvement of villagers in tourism activities has not only stimulated economic dynamism, but has also contributed to the preservation and reproduction of cultural identity and social cohesion. On the other hand, tourists, through access to authentic rural environments, have gained meaningful experiences, psychological relaxation, and informal learning opportunities, which ultimately have fostered responsible attitudes, environmental awareness, and respect for cultural diversity. During the COVID-19 crisis, rural tourism emerged as a safe space and a source of psychological healing for tourists, while simultaneously enhancing the resilience of the host community. The analysis of the four dimensions of tourism showed that the host community focuses more on economic benefits, whereas the guest community is more interested in environmental and educational-recreational aspects. This divergence calls for more precise policymaking based on the expectations of both groups.

Keywords: Participatory Approach, Rural Tourism, Sustainable Rural Development, Shiraz County.

Citation: Shamsoddini, A. (2025). Rural Tourism and Sustainable Development: A Reinterpretation of the Participatory Approach (Case Study: Shiraz County). *Sustainable Development of Geographical Environment*, Vol. 7, No. 14, (33-47). <https://doi.org/10.48308/sdge.2025.239751,1251>

Received: 01/05/2025

Revised: 11/10/2025

Accepted: 11/10/2025

* Corresponding Author's Email: ali.shamsoddini@iau.ac.ir

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

گردشگری و توسعه پایدار روستایی: باز خوانشی از رویکرد مشارکت پذیری

علی شمس‌الدینی*

گروه جغرافیا، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

چکیده

مقدمه: نواحی روستایی با چالش‌هایی مانند کاهش جمعیت، درآمد پایین و افول اقتصادی مواجه‌اند. حفظ کشاورزی سنتی بدون تغییر، مشکلات اجتماعی را تشدید می‌کند. توسعه گردشگری روستایی به‌عنوان راهکاری برای ارتقای معیشت، حفظ میراث فرهنگی و افزایش تاب‌آوری مناطق روستایی پیشنهاد شده است. سرمایه‌گذاری هدفمند و اصلاح سیاست‌های حمایتی در این زمینه ضروری است. با تنوع محصولات و بهبود امکانات، روستاها می‌توانند گردشگران بیشتری جذب کنند. با این حال، باید توسعه گردشگری به گونه‌ای مدیریت شود که هم به ساکنان سود برساند و هم به محیط طبیعی آسیب نرساند. هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش مشارکت‌پذیری جوامع روستایی در توسعه پایدار گردشگری آن‌ها است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش از نوع کاربردی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شد. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته است. جامعه آماری پژوهش، متخصصان و کارشناسان گردشگری روستایی هستند. برای تعیین حجم نمونه از روش تمام شماری استفاده و در نهایت ۳۰ نفر انتخاب شده است. رویایی محتوایی پرسش‌نامه توسط اساتید و خبرگان حوزه گردشگری و توسعه روستایی تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد و مقدار آن برابر با ۰/۷۸۲ به دست آمد. در این پژوهش از آزمون‌های مجموع نمرات، انحراف معیار و ضریب تغییرات برای اجماع نظرات بین متخصصان، از آزمون کروسکال-والیس و کندانال برای ثبات بین گروهی و قابلیت اطمینان نظرات بین خبرگان و برای رتبه‌بندی معیارها و زیر معیارها از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره سلسله‌مراتبی فازی (AHP- Fuzzy) استفاده شده است.

نتایج و بحث: نتایج پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه اقتصادی گردشگری با وزن نهایی ۰/۳۸۸، به عنوان مهم‌ترین عامل مؤثر در توسعه پایدار جوامع روستایی در شهرستان شیراز شناسایی شد. پس از آن، بعد زیست‌محیطی با وزن ۰/۲۴۰ در رتبه دوم اهمیت قرار دارد. همچنین، ابعاد اوقات فراغت و آموزشی با وزن ۰/۱۹۵ و اجتماعی-فرهنگی با وزن ۰/۱۸۵ به ترتیب در مراتب بعدی قرار گرفتند. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که جنبه‌های اقتصادی نقش پررنگ‌تری در نگاه ذی‌نفعان نسبت به سایر ابعاد توسعه پایدار در بستر گردشگری روستایی ایفا می‌کنند.

نتیجه‌گیری: تحقق توسعه پایدار روستایی مستلزم تعامل سازنده و هم‌افزا میان جامعه میزبان (ساکنان روستا) و جامعه میهمان (گردشگران) است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری روستایی، در صورتی که با رویکردی مشارکت‌محور و برنامه‌ریزی‌شده دنبال شود، می‌تواند بستری برای منافع چندسویه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی و آموزشی برای هر دو جامعه فراهم آورد. از دیدگاه جامعه میزبان، گردشگری موجب افزایش اشتغال، تنوع معیشتی، تقویت کسب‌وکارهای بومی و ارتقای سرمایه اجتماعی شده است. مشارکت مستقیم روستاییان در فعالیت‌های گردشگری، نه تنها باعث پویایی اقتصادی شده، بلکه به حفظ و بازتولید هویت فرهنگی و همبستگی اجتماعی نیز کمک کرده است. از سوی دیگر، گردشگران با دسترسی به محیط‌های اصیل روستایی، تجربه‌هایی معنادار، آرامش روانی و آموزش غیررسمی دریافت کرده‌اند که در نهایت به شکل‌گیری نگرش‌های مسئولانه، آگاهی محیط‌زیستی و احترام به تنوع فرهنگی انجامیده است. در دوران بحران کرونا، گردشگری روستایی به‌عنوان مکانی امن و درمانگر روانی برای گردشگران ظاهر شد و در عین حال، به تقویت تاب‌آوری جامعه میزبان نیز انجامید. تحلیل ابعاد چهارگانه گردشگری نشان داد که جامعه میزبان بیشتر بر مزایای اقتصادی تمرکز دارد، در حالی که جامعه میهمان به جنبه‌های زیست‌محیطی و آموزشی-تفریحی علاقه‌مند است. این تمایز نیازمند سیاست‌گذاری دقیق‌تری بر مبنای انتظارات هر دو گروه است.

واژه‌های کلیدی: مشارکت‌پذیری، گردشگری روستایی، توسعه پایدار روستایی، شهرستان شیراز

استناد: شمس‌الدینی، ع. (۱۴۰۴). گردشگری و توسعه پایدار روستایی: باز خوانشی از رویکرد مشارکت‌پذیری. توسعه پایدار محیط جغرافیایی، دوره ۷، شماره ۱۴، پاییز ۱۴۰۴، (۳۳-۴۷). <https://doi.org/10.48308/sdge.2025.239751.1251>

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۱

* رایانامه نویسنده مسئول: ali.shamsoddini@iau.ac.ir

مقدمه

نواحی روستایی نسبت به مناطق شهری در بسیاری از کشورها، کمتر توسعه یافته‌اند. این نواحی اغلب با چالش‌هایی مانند بهره‌وری پایین، سطح آموزش پایین و درآمد کم مواجه‌اند. سایر چالش‌ها شامل مهاجرت از نواحی روستایی به شهرها، رشد اقتصادی پایین، کاهش فرصت‌های شغلی، از بین رفتن مزارع، تغییرات جمعیتی شدید و پایین بودن کیفیت زندگی هستند (Zhang et al, 2022). این چالش‌ها نشان می‌دهند که حفظ فعالیت‌های کشاورزی بدون ایجاد تغییر ممکن است، به مشکلات اجتماعی عمیق‌تری در نواحی روستایی منجر شود. بسیاری از مناطق روستایی دچار افول اقتصادی هستند که برای بهبود معیشت و تاب‌آوری آن‌ها، لازم است که فعالیت‌های گردشگری جدیدی در پاسخ به تقاضاهای بالقوه شهری توسعه یابد (Li et al, 2019). علاوه بر این، برای غلبه بر اجتناب‌ناپذیری افول نواحی روستایی، نیازمند جهت‌گیری سرمایه‌گذاری و اصلاح سیاست‌های حمایتی، به‌ویژه در زمینه گردشگری است (Markey et al, 2008)؛ بنابراین، پذیرش گردشگری روستایی به عنوان یک رویکرد توسعه‌ای جایگزین در تلاش برای توسعه اقتصاد محلی با ویژگی‌های خاص و حفظ میراث فرهنگی مطرح شده است (Rezvani et al, 2012; Cucari et al, 2019). رشد صنعت گردشگری در دنیای امروز پدیده‌ای روبه‌فزونی است و می‌تواند روستاها را به سمت و سویی برای جذابیت بیشتر پیش برد، اما همچنان با دو چالش روبه‌رو هستند (He and Ning, 2019). از طرفی باید با تنوع محصولات، رویدادها و جاذبه‌ها قادر به جذب گردشگر و برآورده ساختن انتظارات و نیازهای گردشگران مختلف باشند و با اصلاح و بهبود مستمر تسهیلات و امکانات، بازار گردشگری را حفظ کنند و از سوی دیگر به گونه‌ای آن را مدیریت کنند که علاوه بر توسعه گردشگری، بدون زوال و نابودی محیط طبیعی روستا به جمعیت ساکن هم سود برسانند (Valentina, 2013).

پایداری جوامع روستایی وابسته به الزاماتی است که بدون آن‌ها نمی‌توان تأثیرگذاری گردشگری بر وضعیت اقتصادی - اجتماعی جوامع مقصد را انتظار داشت. یکی از الزامات مهم و تأثیرگذار مشارکت‌پذیری است. مشارکت و حمایت ساکنین از مؤلفه‌های کلیدی در پایداری توسعه گردشگری روستایی است که می‌تواند عامل تغییر در سیستم اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و اقتصادی منطقه شود. درک مشارکت‌های گردشگری روستایی در توسعه جوامع روستایی برای کمک دولت‌ها و برنامه‌ریزان جوامع بسیار حیاتی است تا بتوانند ارزیابی کنند که آیا توسعه گردشگری روستایی مفید است یا خیر (Amini et al, 2015). سیاست‌گذاران آگاه هستند که کاهش آسیب‌پذیری روستایی و افزایش تاب‌آوری یک وظیفه ضروری اما چالش‌برانگیز است؛ بنابراین، اهمیت دارد که تعادلی بین توسعه روستایی و تأثیرات منفی بالقوه آن در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، رشد اقتصادی ممکن است کیفیت زندگی را بهبود بخشد و شاخص رفاه را افزایش دهد. با این حال رشد اقتصادی ممکن است نابرابری درآمدی را تشدید کند، تقاضا برای چشم‌اندازهای طبیعی را افزایش می‌دهد و آلودگی زیست‌محیطی را شدت بخشد و این تغییرات می‌توانند مانع از حفظ منابع طبیعی در نواحی روستایی شده و زندگی ساکنان محلی را پرتنش‌تر کنند (Sun & Wang, 2022). بررسی تجارب موفق کشورهای توسعه‌یافته نیز مؤید آن است که توفیق در برنامه‌های توسعه روستایی نیازمند تعیین منطقی و درست اولویت‌ها، جلب مشارکت جوامع روستایی و شناسایی و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های آنان، به گونه‌ای است که به شیوه‌ای درون‌زا امکان آن را بیابند که متناسب با فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در روستاها برای بهبود کیفیت زندگی خود برنامه‌ریزی کنند (Neumeier, 2012; Hanen-Tang and Jones, 2012).

پژوهش حاضر با تمرکز بر نقش گردشگری روستایی به‌عنوان یک راهبرد جایگزین توسعه‌ای، به دنبال بررسی دقیق‌تر اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مناطق روستایی است؛ و تأکید ویژه‌ای بر نقش مشارکت‌پذیری جوامع محلی در پایداری این نوع گردشگری دارد. نوآوری این پژوهش در آن است که: توسعه گردشگری روستایی را از منظر تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی جوامع روستایی بررسی می‌کند، موضوعی که کمتر در ادبیات داخلی با رویکرد تحلیلی به آن پرداخته شده است. نقش دوسویه مشارکت و سیاست‌گذاری در موفقیت گردشگری روستایی را تحلیل کرده و تلاش می‌کند مدلی

جامع برای تعادل بین توسعه اقتصادی و حفظ منابع طبیعی ارائه دهد. به بررسی سازوکارهای ایجاد انگیزه مشارکت مردمی در توسعه گردشگری روستایی می‌پردازد که در ادبیات پیشین اغلب به صورت کلی و توصیفی بررسی شده‌اند.

نقش گردشگری روستایی

سازمان جهانی گردشگری^۲ در سال ۲۰۲۱ گردشگری روستایی را به عنوان نوعی از گردشگری تعریف کرد که در آن تجربه بازدیدکننده به طیف گسترده‌ای از محصولات مرتبط با فعالیت‌های مبتنی بر طبیعت، کشاورزی، سبک زندگی و فرهنگ روستایی، ماهیگیری وابسته است. گردشگری روستایی به‌عنوان یک راهبرد توسعه‌ای توانمند در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه مورد استفاده قرار گرفته است. این راهبرد توسعه‌ای با هدف توانمندسازی جوامع روستایی برای رشد اقتصادی، در عین حفظ فرهنگ و سنت‌های بومی آن‌ها طراحی شده است (Kaptan et al, 2020; Rezvani et al, 2012; Asghari and Jafari, 2018). گردشگری روستایی در بسیاری از مناطق به یک عنصر مهم در اقتصاد روستایی تبدیل شده است؛ این بخش به عنوان یک حوزه استراتژیک و روشی برای تقویت توسعه مناطق روستایی، از اهمیت بسیاری برخوردار است (Polukhina et al, 2021).

در پارادوکس موجود، شهری شدن هم مشکلات شدید در نواحی روستایی ایجاد کرده است و هم توسعه گردشگری روستایی را به‌عنوان یک راه‌حل جایگزین برای احیای اقتصادی تحریک کرده است (Lewis and Delisle, 2004). گردشگری روستایی رویدادها و فعالیت‌های منحصربه‌فرد بسیاری را ارائه می‌دهد که مورد علاقه افراد ساکن در مناطق شهری قرار می‌گیرد، مانند جشنواره‌های کشاورزی، صنایع دستی، بناهای تاریخی، حفظ طبیعت، غذاهای محلی و فرصت‌هایی برای دوره همی خانواده و استراحت (Christou, 2020). چون گردشگری روستایی انواع مختلفی از رضایت‌های روانی، آموزشی، اجتماعی، زیبایی‌شناسی و جسمی را برای بازدیدکنندگان شهری فراهم می‌آورد، باعث جذب بی‌سابقه‌ای از گردشگران به جوامع روستایی می‌شود، رشد اقتصادی را تحریک کرده، قابلیت بقا این جوامع را بهبود بخشیده و استانداردهای زندگی آن‌ها را ارتقا داده است (Nicholson and Pearce, 2001). به‌عنوان مثال، فعالان گردشگری روستایی منابع اقتصادی قابل توجهی به دست آورده‌اند، از جمله درآمد بیشتر، فروش مستقیم بیشتر، حاشیه سود بهتر و فرصت‌های بیشتر برای فروش محصولات کشاورزی یا صنایع دستی (Everett and Slocum, 2013). ساکنین محلی می‌توانند در توسعه گردشگری روستایی مشارکت داشته باشند و این توسعه لزوماً به منابع خارجی وابسته نیست. از این رو، فرصت‌های کارآفرینی را فراهم می‌آورد (Lee et al, 2006). از لحاظ زیست‌محیطی، گردشگری روستایی ریشه در یک تغییر نظری معاصر دارد که از احترام گذاشتن به منابع کشاورزی محلی به سوی بازگرداندن تعادل بین انسان‌ها و اکوسیستم‌ها می‌رود؛ بنابراین، زمین‌های روستایی حفظ می‌شوند، چشم‌اندازهای طبیعی نگهداری می‌شوند (Higham and Ritchie, 2001)؛ بنابراین، تأثیرات بالقوه گردشگری روستایی قابل توجه و عمیق است (Phillip et al, 2010). درک این تأثیرات بر توسعه جوامع روستایی می‌تواند موجب تشویق سرمایه‌گذاری بیشتر سیاست‌گذاران و حمایت بیشتر ساکنان شود (Yang et al, 2010).

ماندگاری جوامع محلی فعال در حالی که از تخلیه و تخریب مناطق روستایی جلوگیری می‌شود، نیازمند یک رویکرد جامع و فرآیندهایی است که از پایداری حمایت کنند. گردشگری روستایی چه تأثیری می‌تواند بر توسعه روستایی داشته باشد؟ در ادبیات تحقیق، نشان داده شده است که گردشگری روستایی می‌تواند مزایایی مانند تحریک رشد اقتصادی (Oh, 2005)، تقویت اقتصادهای روستایی و منطقه‌ای و کاهش فقر (Zhao et al, 2007) و بهبود استانداردهای زندگی در جوامع محلی (Uysal et al, 2016) را به همراه دارد. علاوه بر مؤلفه‌های اقتصادی، چه مؤلفه‌های دیگری مورد بررسی قرار نگرفته‌اند (Su et al, 2020)، بنابراین این پژوهش چهار دیدگاه زیر را بررسی می‌کند.

دیدگاه اقتصادی: گروه‌بندی فعالیت‌هایی که توسط گردشگری روستایی ارائه می‌شود، همکاری و مشارکت‌های بین جوامع محلی را تحریک کرده و به عنوان وسیله‌ای برای ایجاد منافع اقتصادی مختلف عمل می‌کند. به‌عنوان مثال، گردشگری روستایی فرصت‌های شغلی و ثبات اشتغال، درآمد ساکنان محلی، سرمایه‌گذاری، فرصت‌های کارآفرینی، ارزش افزوده تولیدات

کشاورزی، تشکیل سرمایه، تاب‌آوری اقتصادی، قابلیت بقای کسب‌وکار و درآمد مالیاتی محلی را بهبود می‌بخشد (Atun et al, 2020; Cheng & Zhang, 2020; Choi and Chong & Balasingam, 2019; Cunha et al, 2020).

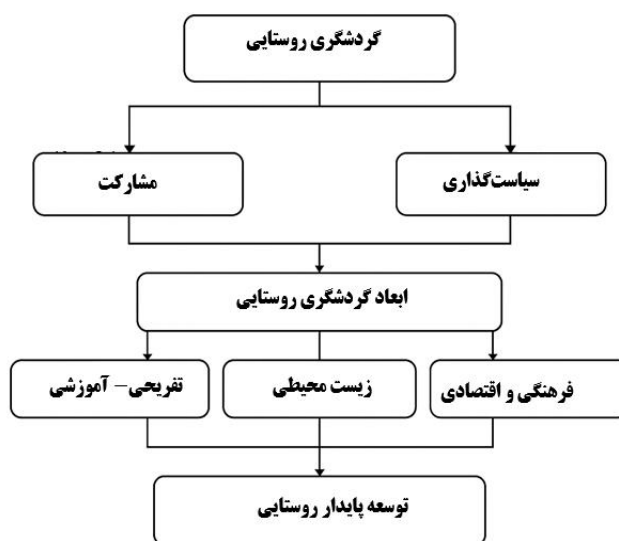
دیدگاه اجتماعی - فرهنگی: گردشگری روستایی دیگر تنها به مزایای تولیدات کشاورزی محدود نمی‌شود؛ از طریق بهبود اقتصادی، شاهد تنوع بیشتری از فعالیت‌ها است. بهره‌برداری از گزینه‌های اجتماعی و فرهنگی نوین که توسط گردشگری روستایی ارائه می‌شود، امری مهم است، چراکه این گزینه‌ها به نفع نواحی روستایی خواهند بود. به‌عنوان مثال، گردشگری روستایی می‌تواند وسیله‌ای برای معرفی کشاورزان به بازارهای جدید از طریق تعامل بیشتر با مصرف‌کنندگان و سایر اعضای زنجیره ارزش باشد. در چنین شرایطی، مزایای اجتماعی - فرهنگی گردشگری روستایی چندوجهی است. این مزایا شامل پیشگیری از تخلیه جمعیت مناطق روستایی (López-Sanz et al, 2021)، حفظ فرهنگ و میراث و افزایش ثبات اجتماعی در مقایسه با کسانی است که در کسب‌وکار گردشگری فعالیت نمی‌کنند (Ma et al, 2021; Yang et al, 2021). مزایای دیگری شامل بهبود کیفیت زندگی، احیای صنایع دستی، آداب‌ورسوم و فرهنگ‌های محلی، بازسازی بناهای تاریخی و هویت‌های جامعه و افزایش فرصت‌ها برای ارتباط و تبادل اجتماعی است که موجب افزایش دیده شدن جامعه، افتخار به هویت محلی و یکپارچگی فرهنگی می‌شود (Kelliher et al, 2018; Ryu et al, 2020; Silva and Leal, 2015).

دیدگاه زیست‌محیطی: بسیاری از مزارع در نواحی روستایی به دلیل کمبود نیروی کار، مهارت‌های مدیریتی ضعیف و عدم حمایت مالی، غیررقابتی شده‌اند (Coria & Calfucura, 2012). اگرچه ممکن است فشار زیادی برای نگهداری مزرعه در خانواده و ادامه استفاده از زمین برای کشاورزی وجود داشته باشد، اما این مشکلات می‌توانند باعث شوند که خانواده‌ها مزارع یا اراضی خود را بفروشند یا رها کنند (Tew & Barbieri, 2012). علاوه بر این، مگر اینکه درآمد جدیدی به مناطق روستایی تزریق شود، صاحبان زمین نمی‌توانند زمین و جنبه‌های طبیعی آن را حفظ کنند؛ بنابراین، تمایل دارند که زمین‌های خود را رها کنند یا بفروشند ولی در شرایط اقتصادی بهبود یافته پس از تنوع‌بخشی و حرکت به سمت گردشگری روستایی، جوامع روستایی منابع مالی بیشتری دارند تا از مناطق طبیعی، منابع دامی، جنگل‌ها، تالاب‌ها، تنوع زیستی، کاهش استفاده از سموم و چشم‌اندازهای منحصربه‌فرد خود مراقبت کنند (Theodori, 2001; Vail and Hultkrantz, 2000). در این مطالعه، مزایای زیست‌محیطی ناشی از گردشگری روستایی منجر به بهبود حفظ محیط‌زیست طبیعی، تنوع زیستی، آگاهی زیست‌محیطی، زیرساخت‌ها و زمین‌های بکر و اراضی خانوادگی شد (Di and Laura, 2021; Yang et al, 2021).

دیدگاه تفریحی و آموزشی: نواحی روستایی معمولاً مجموعه‌ای غنی از منابع منحصربه‌فرد را ارائه می‌دهند که اگر به‌خوبی مدیریت شوند، تجربه‌های گردشگری جذاب، اصیل و به‌یادماندنی متعددی را فراهم می‌کنند. گردشگران به‌طور مکرر اشاره می‌کنند که تجربه گردشگری روستایی در مقایسه با استرس و شرایط منفی زندگی روزمره شهری، تأثیر مثبت و برجسته‌ای دارد (Kastenholz et al., ۲۰۱۲). به‌عبارت‌دیگر، تجربیات مثبت گردشگران نتیجه جذابیت‌ها و فعالیت‌های مقاصد گردشگری روستایی است که ممکن است از نظر حسی، نمادین یا اجتماعی با زندگی شهری در تضاد باشند (Kastenholz et al. ۲۰۱۸). برخی از نویسندگان اثرات گردشگری روستایی را در زمینه‌ای متفاوت کشف کرده‌اند. به‌عنوان مثال، (Otto & Ritchie, ۲۰۱۰). نشان دادند که کیفیت خدمات گردشگری روستایی تجربه‌ای گردشگری را در چهار بعد لذت‌گرایی، آرامش ذهنی، مشارکت و شناخت فراهم می‌آورد. گردشگران می‌توانند منافع تفریحی و آموزشی مختلفی از جمله دانش اکولوژیکی، فرصت‌های تفریحی و سرگرمی، سلامت و امنیت غذایی، کاهش مشکلات بهداشت روانی و تقویت نوستالژی را به دست آورند (Li et al, ۲۰۲۱; Ambelu et al, ۲۰۱۸; Alford & Jones, ۲۰۲۰). این چهار بعد دارای هم‌افزایی بالقوه‌ای هستند و تأثیرات آن‌ها می‌تواند رابطه میان خانواده‌های روستایی و نواحی روستایی را تقویت کرده و تاب‌آوری منطقه‌ای جدیدی را تحریک کند.

اخیراً، بیشتر تحقیقات بر توسعه گردشگری پایدار روستایی متمرکز شده است (Asmelash and Kumar, 2019) و تعداد کمی از مطالعات به مشارکت‌های گردشگری روستایی پرداخته‌اند. تأثیر گردشگری بر مناطق روستایی چندوجهی است، اما بسیاری از عوامل بالقوه هنوز مورد بررسی قرار نگرفته‌اند (Arroyo et al, 2013; Tew and Barbieri, 2012). به‌عنوان

مثال، تقاضا برای مقاصد طبیعی دورافتاده به دلیل ترس از ابتلا به کرونا، خطر درک شده از ازدحام جمعیت و تمایل به تراکم پایین گردشگران افزایش یافته است. (Juschten and Hössinger (2022) نشان دادند که تأثیر کرونا منجر به افزایش تقاضا برای پارک‌های طبیعی، جنگل‌ها و نواحی روستایی شد. (Vaishar and Šťastná. (2022) نشان دادند که به دلیل جاذبه‌های طبیعی، غذای محلی، نواحی روستایی گردشگران داخلی بیشتری جذب می‌کنند؛ بنابراین، آن‌ها بر این باور بودند که پاندمی کرونا فرصت‌هایی برای گردشگری روستایی ایجاد کرده است. با توجه به این تغییر در تقاضای گردشگری، نواحی روستایی دیگر صرفاً به تولید محصولات کشاورزی محدود نمی‌شوند. بلکه به‌عنوان مکان‌هایی پربازده برای تقویت فعالیت‌های جدید اجتماعی-اقتصادی و کاهش مشکلات سلامت روان عمومی تلقی می‌شوند (Kabadayi et al, 2020). با وجود چنین فرصت‌های جدید در نواحی روستایی، همچنان کمبود پژوهش‌هایی وجود دارد که اطلاعات لازم را در اختیار سیاست‌گذاران برای توسعه گردشگری در جوامع روستایی قرار دهد (Petrovic et al, 2018; Vaishar and Šťastná, 2022). به عنوان مثال (Ram et al, (2022) نشان دادند که حضور افرادی با مشکلات سلامت روان، مانند افسردگی، با گردشگری داخلی، از جمله گردشگری روستایی، همبستگی منفی دارد. (Yang et al, (2021) دریافتند که گردشگری روستایی تأثیر قابل توجهی بر اشتغال دارد. آن‌ها نشان دادند که سهم مشاغل غیر کشاورزی ۹۹ درصد افزایش یافته و گردشگری در جوامع روستایی به صنعت پیشرو در منطقه مورد مطالعه آن‌ها در چین تبدیل شده است، به طوری که ارزش آن ده برابر بیشتر از تولیدات کشاورزی بوده است؛ بنابراین، گردشگری روستایی نقش اساسی در مقابله با مشکلات سلامت روان عمومی دارد و می‌تواند به تقویت تاب‌آوری منطقه‌ای، هویت و رفاه اجتماعی منجر شود (López-Sanz et al, 2021). از آنجاکه دولت نقش حیاتی در توسعه گردشگری روستایی ایفا می‌کند، ارائه بینش‌ها، دیدگاه‌ها و توصیه‌های ارزشمند به سیاست‌گذاران برای تقویت سیاست‌ها و اقدامات پایدار در مقاصد روستایی امری ضروری است (Liu et al, 2020). پژوهش‌های داخلی صورت گرفته توسط (Faizi et al, 2025) نشان داد با برنامه‌ریزی‌های راهبردی سنجیده و آینده‌نگر و پشتیبانی‌های سازمانی، می‌توان امیدوار بود که میراث‌های ارزشمند فرهنگی و تاریخی اورامان کردستان، از طریق سازوکار گردشگری روستایی، علاوه بر هویت قومی، بتوانند اثرگذاری‌های پایداری بر وضعیت اقتصاد و معیشت این مردمان نیز داشته باشند. در همین زمینه مطالعات (Nouri and Amini, 2024) به این نتیجه رسیدند که با ملاحظه هم‌زمان سه مقوله «میراث و جاذبه‌های گردشگری»، «زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری» و «اشتغال و کارآفرینی گردشگری» به عنوان پیش‌نیازهای ضروری و پیامد مطلوب، چهار گروه متمایز برای برنامه‌ریزی‌های راهبردی گردشگری روستایی مشخص شدند. تنها ده روستا با وضعیت مطلوب در هر سه زمینه، مستعد پایداری در توسعه گردشگری بودند.

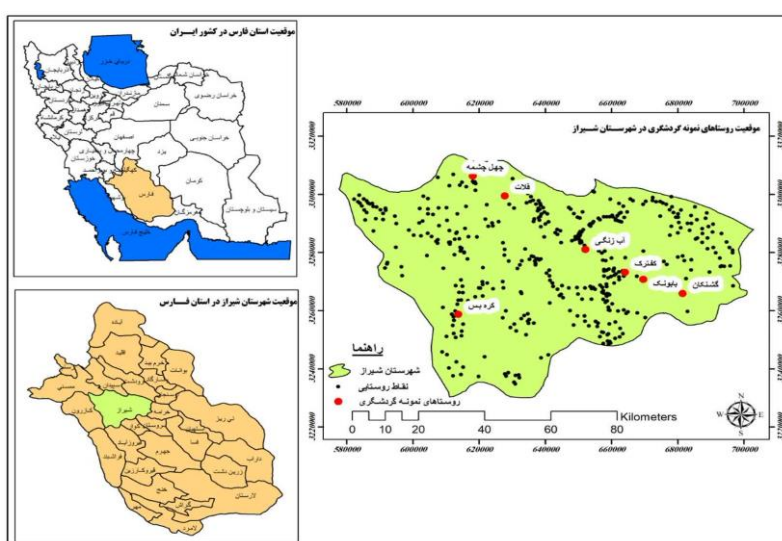

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش (منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

مواد و روش‌ها

محدوده مورد مطالعه

شهرستان شیراز مرکز استان فارس است. از شمال به شهرستان‌های مرودشت و سپیدان، از مشرق به شهرستان‌های فسا و استهبان، از جنوب به شهرستان‌های جهرم و فیروزآباد و از مغرب به شهرستان کازرون محدود می‌باشد. شهرستان شیراز در ۳۳ درجه و ۵۲ دقیقه‌ی طول شرقی و ۳۹ درجه و ۲۹ دقیقه‌ی عرض شمالی قرار گرفته و ارتفاع آن از سطح دریا نزدیک به ۱۵۰۰ متر است. طبق آخرین تقسیماتی که در کشور صورت گرفته است این شهرستان ۶ بخش و ۲۲ دهستان دارد. بخش‌های آن عبارت‌اند از: مرکزی (شیراز)، سروستان، کوار، زرقان، ارژن و کربال. مساحت این شهرستان ۵۲۷۱ کیلومتر مربع است. جمعیت این شهرستان در سال ۱۴۰۲ برابر ۱۸۱۲۸۹۷ نفر برآورد شده است. روستاهای هدف گردشگری شهرستان شامل گشنگان، بابونک، کفترک، آب زنگی، قلات، چهل چشمه و کره بس است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند.

شکل ۲. نقشه محدوده مورد مطالعه (منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شد. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. جامعه آماری پژوهش، متخصصان و کارشناسان گردشگری روستایی هستند. برای تعیین حجم نمونه از روش تمام شماری استفاده شد و در نهایت ۳۰ نفر انتخاب شدند. این پرسشنامه از ۳۲ سؤال تشکیل شده بود که با توجه به نظرات خبرگان (۳ سؤال) به دلیل مجموع نمرات کمتر از ۷۰ درصد از روند پژوهش حذف شدند؛ بنابراین این پرسشنامه از ۲۹ سؤال با توجه به مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت تشکیل شده است. در این پرسشنامه، از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت ۱. خیلی کم، ۲. کم، ۳. متوسط، ۴. زیاد و ۵. خیلی زیاد، جهت بررسی دیدگاه اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی-فرهنگی و تفریحی و آموزشی گردشگری روستایی استفاده شده است. روایی محتوایی پرسش‌نامه توسط اساتید و خبرگان حوزه گردشگری و توسعه روستایی تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. مقدار آلفای محاسبه شده برای پژوهش حاضر ۰/۷۸۲ به دست آمد. در این پژوهش از آزمون‌های مجموع نمرات، انحراف معیار و ضریب تغییرات برای اجماع نظرات بین متخصصان، از آزمون کروسکال-والیس و کندال برای ثبات بین گروهی و قابلیت اطمینان نظرات بین خبرگان و برای رتبه‌بندی معیارها و زیر معیارها از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره سلسله‌مراتبی فازی (AHP- Fuzzy) استفاده شده است.

برای بررسی اجماع نظرات متخصصان در ابعاد گردشگری روستایی از شاخص‌های توصیفی مجموع نمرات، میانه، انحراف معیار و ضریب تغییرات استفاده شده است. در این تحلیل مجموع نمرات نباید کمتر از ۷۰ باشد، میانه باید حداقل ۴،

انحراف معیار نباید بیشتر از ۱ و ضریب تغییرات نباید بیشتر از ۰/۳ باشد. با توجه به اجماع نظر متخصصین و کارشناسان متغیرهایی که مجموع نمرات آن‌ها کمتر از ۷۰ بود، از روند تحقیق حذف شدند. نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد که مقادیر همه متغیرهای مورد بررسی در مجموع نمرات، میانه، انحراف معیار و ضریب تغییرات بالاتر از مقادیر تعیین شده است. در دیدگاه اقتصادی متغیر فرصت‌های شغلی با مجموع نمرات ۸۳، در دیدگاه اجتماعی - فرهنگی متغیرهای کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی و کاهش جمعیت با مجموع نمرات ۸۸ از شرایط بهتری برخوردار هستند. همچنین در دیدگاه زیست‌محیطی متغیرهای زیرساخت‌ها و نگهداری زمین خانوادگی ۸۳ در وضعیت بهتری قرار دارند. در دیدگاه تفریحی و آموزشی متغیرهای دانش بومی و فرصت‌های تفریحی و سرگرمی با نمره ۸۳ از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار هستند. این نتایج نشان می‌دهد که متخصصان اجماع نظر بر متغیرهای انتخاب شده جهت ادامه تحلیل دارند. دیدگاه تفریحی - آموزشی از نظر میانگین مجموع امتیازات و پراکندگی کم، قوی‌ترین حوزه محسوب می‌شود. دیدگاه اجتماعی - فرهنگی نیز در میانه و امتیاز کلی بالا قرار دارد، اما پراکندگی آن بیشتر است. دیدگاه اقتصادی پایین‌ترین مقدار میانگین مجموع (۷۱/۹) و بالاترین ضریب تغییرات (۰/۲۱) را دارد که نشان‌دهنده نوسانات زیاد در این حوزه است.

جدول ۱. نتایج اجماع بین متخصصان (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

شاخص	متغیر	مجموع	میانه	انحراف معیار	ضریب تغییرات
دیدگاه اقتصادی	فرصت‌های سرمایه‌گذاری (A1)	۷۷	۴	۰/۷۴	۰/۱۸
	افزایش درآمد (A2)	۷۲	۴	۰/۷۰	۰/۱۹
	فرصت‌های شغلی (A3)	۸۳	۴	۰/۶۹	۰/۱۷
	ثبات اشتغال (A4)	۷۲	۴	۰/۶۵	۰/۱۷
	درآمدهای مالیاتی (A5)	۷۲	۴	۰/۸۱	۰/۲۱
	فرصت‌های کارآفرینی (A6)	۷۷	۴/۵	۰/۷۵	۰/۱۷
	تاب‌آوری اقتصادی (A7)	۷۲	۴	۰/۷۵	۰/۲۰
	تنوع محصولات (A8)	۷۲	۴	۰/۷۱	۰/۲۰
دیدگاه اجتماعی - فرهنگی	کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی (B1)	۸۸	۵	۰/۶۷	۰/۱۴
	کاهش جمعیت (B2)	۸۸	۴/۵	۰/۶۷	۰/۱۵
	ثبات اجتماعی (B3)	۷۲	۴	۰/۸۳	۰/۲۳
	حفظ فرهنگ و میراث (B4)	۷۲	۴	۰/۷۱	۰/۱۸
	بازسازی بناهای تاریخی (B5)	۷۷	۴	۰/۶۳	۰/۱۶
	هویت اجتماعی (B6)	۸۳	۴/۵	۰/۷۵	۰/۱۷
	افتخار اجتماعی (B7)	۷۲	۴	۰/۹۱	۰/۲۴
	دیده شدن در جامعه (B8)	۷۲	۴	۰/۸۰	۰/۲۲
دیدگاه زیست‌محیطی	یکپارچگی فرهنگی (B9)	۷۲	۴	۰/۷۵	۰/۱۰
	حفاظت از محیط‌زیست (C1)	۷۷	۴	۰/۶۰	۰/۱۴
	تنوع‌بخشی (C2)	۷۲	۴	۰/۸۰	۰/۲۲
	زیرساخت‌ها (C3)	۸۳	۵	۰/۷۶	۰/۱۰
	حفظ زمین‌های بکر (C4)	۷۲	۴	۰/۸۰	۰/۲۲
	نگهداری زمین خانوادگی (C5)	۸۳	۴	۰/۸۵	۰/۲۰
	آگاهی زیست‌محیطی (C6)	۷۲	۴	۰/۶۵	۰/۱۷
دیدگاه تفریحی - آموزشی	دانش بومی (D1)	۸۳	۴	۰/۶۶	۰/۱۶
	غذاهای ارگانیک (D2)	۷۷	۴	۰/۶۶	۰/۱۶
	مهارت‌ها و توانایی‌های فناورانه (D3)	۷۷	۴	۰/۴۹	۰/۱۲
	فرصت‌های تفریحی و سرگرمی (D4)	۸۳	۴/۵	۰/۷۵	۰/۱۷
	سلامت و امنیت غذایی (D5)	۷۷	۴	۰/۶۶	۰/۱۷
	کاهش مشکلات سلامت روان (D6)	۷۷	۴	۰/۶۵	۰/۱۵
	پرورش حس نوستالژی (D7)	۷۲	۴	۰/۷۵	۰/۱۸

نتایج و بحث

در این مطالعه، با استفاده از امتیازدهی بر اساس مقیاس لیکرت ۵ سطحی، آزمون کروسکال-والیس (K-W) را برای ارزیابی تفاوت‌های بین گروهی در هر زیر شاخص صورت گرفت. نتایج حاصل از این آزمون در جدول (۲) نشان می‌دهد که برای هر ۲۹ زیر شاخص، تفاوت‌ها از نظر آماری معنادار بودند؛ همچنین، هر سه گروه از خبرگان به سطح ثبات قابل قبول ($p > 0.05$) دست یافتند. این یافته نشان می‌دهد که هیچ مقدار پرت یا مقدار اضافی در امتیازات وجود نداشته و در نتیجه، ثبات بین گروهی حاصل شده است. در ادامه، قابلیت اطمینان بین خبرگان را با استفاده از ضریب W کندال اندازه‌گیری شد. نتایج برای دیدگاه‌های مختلف به شرح زیر است: بعد اقتصادی ($W = 0.73$)، بعد اجتماعی- فرهنگی ($W = 0.71$)، دیدگاه زیست‌محیطی ($W = 0.71$) و اوقات فراغت و آموزشی ($W = 0.72$). نتایج جدول (۲) نشان می‌دهد تمامی مقادیر W برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۷ بودند که نشان‌دهنده قابلیت اطمینان بالا در ترتیب رتبه‌بندی و همگرایی نظرات تمامی زیرگروه‌های خبرگان است.

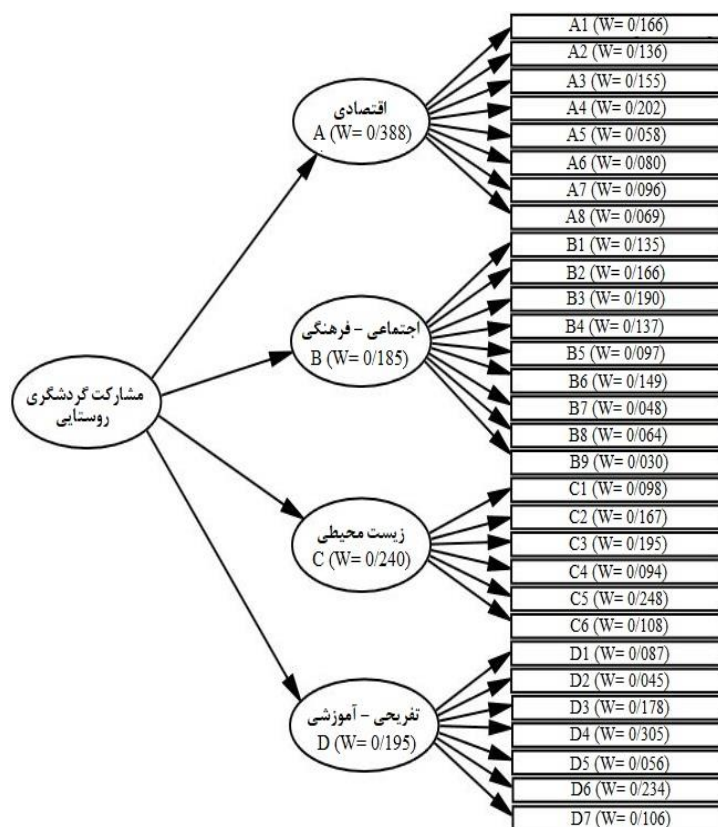
جدول ۲. نتایج تحلیل ثبات درون گروهی و قابلیت اطمینان نظرات بین خبرگان (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

شاخص	متغیر	مقدار کروسکال-والیس	سطح معنی‌داری	مقدار کندال
دیدگاه اقتصادی	فرصت‌های سرمایه‌گذاری (A1)	۰/۶۸	۰/۳۳۶	۰/۷۳
	افزایش درآمد (A2)	۱/۴۰	۰/۲۵۸	
	فرصت‌های شغلی (A3)	۰/۸۷	۰/۳۰۸	
	ثبات اشتغال (A4)	۰/۶۷	۰/۳۴۳	
	درآمدهای مالیاتی (A5)	۲/۴۸	۰/۱۴۶	
	فرصت‌های کارآفرینی (A6)	۱/۶۸	۰/۲۱۶	
	تاب‌آوری اقتصادی (A7)	۱/۲۲	۰/۲۳۴	
	تنوع محصولات (A8)	۲/۰۵	۰/۱۲۸	
دیدگاه اجتماعی- فرهنگی	کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی (B1)	۰/۸۷	۰/۳۱۲	۰/۷۱
	کاهش جمعیت (B2)	۰/۷۸	۰/۳۲۸	
	ثبات اجتماعی (B3)	۰/۵۳	۰/۳۶۴	
	حفظ فرهنگ و میراث (B4)	۰/۸۴	۰/۳۲۵	
	بازسازی بناهای تاریخی (B5)	۱/۵۷	۰/۱۲۸	
	هویت اجتماعی (B6)	۰/۸۲	۰/۳۱۲	
	افتخار اجتماعی (B7)	۲/۰۶	۰/۱۱۸	
	دیده شدن در جامعه (B8)	۱/۷۶	۰/۱۰۶	
	یکپارچگی فرهنگی (B9)	۲/۵۶	۰/۰۹۵	
دیدگاه زیست‌محیطی	حفاظت از محیط‌زیست (C1)	۱/۵۸	۰/۱۳۱	۰/۷۱
	تنوع‌بخشی (C2)	۰/۸۲	۰/۲۹۲	
	زیرساخت‌ها (C3)	۱/۷۶	۰/۱۰۶	
	حفظ زمین‌های بکر (C4)	۱/۲۲	۰/۲۳۴	
	نگهداری زمین خانوادگی (C5)	۰/۶۴	۰/۳۵۵	
	آگاهی زیست‌محیطی (C6)	۲/۳۵	۰/۰۹۴	
دیدگاه تفریحی- آموزشی	دانش بومی (D1)	۱/۷۸	۰/۰۹۸	۰/۷۲
	غذاهای ارگانیک (D2)	۱/۱۳	۰/۲۱۸	
	مهارت‌ها و توانایی‌های فناورانه (D3)	۰/۶۸	۰/۳۳۶	
	فرصت‌های تفریحی و سرگرمی (D4)	۰/۶۴	۰/۳۵۶	
	سلامت و امنیت غذایی (D5)	۱/۰۴	۰/۲۳۴	
	کاهش مشکلات سلامت روان (D6)	۰/۷۵	۰/۳۴۰	
	پروژه حس نوستالژی (D7)	۱/۴۲	۰/۱۵۴	

تحلیل سلسله مراتب فازی

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که نقش گردشگری روستایی در توسعه جوامع روستایی شامل چهار دیدگاه اصلی و ۲۹ زیر معیار (متغیر) است. معیار اقتصادی شامل هشت زیر معیار است و دارای وزن $W=0/390$ می‌باشد. گردشگری روستایی مدت‌ها به عنوان یک روش بالقوه برای توسعه اجتماعی- فرهنگی و بازآفرینی مناطق روستایی در نظر گرفته شده است، به‌ویژه در مناطقی که تحت تأثیر افول فعالیت‌های سنتی روستایی، جشنواره‌های کشاورزی و بناهای تاریخی قرار گرفته‌اند. بر اساس مزایای مورد انتظار، دیدگاه اجتماعی- فرهنگی شامل نه زیر معیار است و دارای وزن $W=0/390$ می‌باشد. از آنجاکه گردشگری روستایی می‌تواند در مزارع و به صورت محلی توسعه یابد، نقش قابل توجهی در حفظ، بهبود بازآفرینی زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست ایفا می‌کند؛ بنابراین، دیدگاه زیست‌محیطی می‌تواند تأثیر گردشگری روستایی را در دستیابی به اهداف زیست‌محیطی مشخص کند. نتایج ما نشان می‌دهد که دیدگاه زیست‌محیطی شامل شش زیر معیار است و دارای وزن $W=0/237$ می‌باشد. دیدگاه اوقات فراغت و آموزشی نشان‌دهنده جذابیت گردشگری روستایی از دیدگاه بازدیدکنندگان و درک آن‌ها از ارزش و تأثیرات یک مقصد گردشگری است. نتایج نشان می‌دهند که این دیدگاه شامل هفت زیرشاخص است و دارای وزن $W=0/193$ می‌باشد.

این مدل خاص مشارکت، یک ساختار سلسله‌مراتبی ۳ سطحی را نشان می‌دهد، همان‌طور که در شکل ۲ نشان داده شده است. امتیازها برای هر معیار می‌توانند اهمیت هر ویژگی را نشان داده و ترتیب اولویت گروه‌ها را توضیح دهند. به‌طور خلاصه، ترتیب امتیاز هر معیار در مدل در سطح ۲ به شرح زیر است: دیدگاه اقتصادی < دیدگاه زیست‌محیطی < دیدگاه اوقات فراغت و آموزشی < دیدگاه اجتماعی- فرهنگی. از آنجاکه امتیازدهی و رتبه‌بندی توسط ۳۰ کارشناس از سه زمینه مختلف ارائه شده و با استفاده از تحلیل سلسله‌مراتبی فازی محاسبه گردیده است، مدل مشارکت گردشگری روستایی ایجاد شده است. این مدل می‌تواند اطلاعاتی را در اختیار سیاست‌گذاران قرار دهد تا از مزایای بلندمدت و مزایای تکمیل توسعه جامع جوامع روستایی آگاه شوند.

شکل ۳. مدل مشارکت گردشگری روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

نتیجه‌گیری

تحقق توسعه پایدار روستایی نیازمند نگاهی تعاملی و هم‌افزا میان جامعه میزبان (ساکنان روستا) و جامعه میهمان (گردشگران) است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که گردشگری روستایی، در صورت برنامه‌ریزی مشارکت‌محور و اجرای هدفمند، می‌تواند زمینه‌ساز منافع چندجانبه برای هر دو جامعه باشد و آثار مثبت اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیست‌محیطی و آموزشی- تفریحی به همراه داشته باشد.

از منظر جامعه میزبان، نتایج نشان می‌دهد که گردشگری می‌تواند به افزایش اشتغال، تنوع معیشت، تقویت کسب‌وکارهای بومی و افزایش سرمایه اجتماعی منجر شود. ساکنان روستا با مشارکت فعال در فرآیند گردشگری - اعم از ارائه خدمات، فروش محصولات و انتقال دانش بومی - نه تنها در اقتصاد محلی نقش‌آفرینی می‌کنند، بلکه به بازتولید هویت فرهنگی و تقویت همبستگی اجتماعی نیز کمک می‌کنند.

در سوی دیگر، جامعه میهمان با دسترسی به فضاهای طبیعی و فرهنگی غنی، تجربیات معناداری از زندگی بومی کسب می‌کند. این تجارب که اغلب با آرامش روانی، آموزش غیررسمی و تعامل فرهنگی همراه هستند، به افزایش آگاهی محیط زیستی، احترام به تنوع فرهنگی و شکل‌گیری نگرش‌های مسئولانه در گردشگران منجر می‌شود.

یافته‌های این پژوهش، به‌ویژه در دوره همه‌گیری کرونا، نشان داد که گردشگری روستایی به‌مثابه پناهگاهی روانی برای جامعه میهمان عمل کرده و کاهش اضطراب، افسردگی و اختلالات خواب از جمله اثرات گزارش‌شده است. این در حالی است که جامعه میزبان نیز با حفظ سلامت نسبی و بهره‌برداری اقتصادی از گردشگری در شرایط بحرانی، تاب‌آوری بیشتری از خود نشان داد.

در تحلیل چهار بُعد اصلی گردشگری (اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیست‌محیطی و آموزشی- تفریحی)، مؤلفه‌های اقتصادی بیش‌ترین اهمیت را برای جامعه میزبان داشته‌اند، در حالی که جامعه میهمان بیشتر به ابعاد زیست‌محیطی و آموزشی- تفریحی توجه نشان داده است. این تفکیک، برنامه‌ریزی دقیق‌تر مبتنی بر نیازهای هر گروه را ضروری می‌سازد. از منظر تطبیقی، نتایج پژوهش با مطالعات (Lee and Jan (2019)، Kastenholz et al. (2020)، Carson (2018) و دیگر پژوهشگران هم‌هنگ است. توسعه گردشگری در بستر روستاها، به‌ویژه با مشارکت فعال جامعه میزبان، موجب ارتقای آگاهی‌های محیط‌زیستی گردشگران و حمایت آن‌ها از شیوه‌های بهره‌برداری پایدار از منابع می‌شود. در عین حال، در بسیاری از مناطق، تضادهای گفتمانی و ادراکی بین میزبانان و میهمانان مشاهده شده که ضرورت طراحی مکانیزم‌های گفت‌وگو، آموزش متقابل و ارتقای سواد گردشگری را دوچندان می‌کند.

مدل مفهومی این پژوهش با تکیه بر بهره‌گیری از ظرفیت‌های مشترک جامعه میزبان و میهمان، چارچوبی برای تحلیل پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری روستایی ارائه می‌دهد. در این مدل، نقش مشارکت فعال جوامع محلی و سیاست‌گذاری هدفمند به‌عنوان عوامل کلیدی در تنظیم روابط گردشگر و میزبان، توزیع منافع و ارتقای تاب‌آوری اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. این چارچوب، ابزاری برای طراحی و ارزیابی سیاست‌های توسعه پایدار گردشگری در سطوح محلی فراهم می‌سازد.

تجربه دوران بحران، به‌ویژه در خلال پاندمی کرونا، نشان داد که گردشگری روستایی می‌تواند به‌عنوان مکانیزم جایگزین و حمایتی برای هر دو جامعه عمل کند. این یافته‌ها با مطالعات (Yang et al. (2021)، Marques et al. (2022) and Št'astná and هم‌خوانی دارد که بر افزایش تقاضا برای سفر به نواحی کم‌تراکم و سالم و اثرات روانی مثبت آن بر گردشگران تأکید کرده‌اند.

بنابراین، تمرکز بر توسعه گردشگری جامعه‌محور با تأکید بر تعامل دوسویه، اعتمادسازی و ظرفیت‌سازی مشارکتی می‌تواند در بازسازی سکونتگاه‌های روستایی و تثبیت نقش گردشگری در مسیر توسعه پایدار مؤثر واقع شود. یافته‌ها همچنین با پژوهش (Zawadka et al. (2022) هم‌راستا است که بر ایجاد فضاهای ایمن و معنادار برای گردشگران با مشارکت میزبانان تأکید دارد.

پیشنهادات کاربردی بر اساس تقویت تعامل جامعه میزبان و میهمان:

- نمایشگاه صنایع دستی و جشنواره غذا با مشارکت اهالی و حضور گردشگران (روستای قلات)
- بازارچه‌های فروش محصولات محلی با امکان تعامل مستقیم گردشگر با تولیدکننده (انگور و فرآورده‌های آن) در روستای قلات
- ترویج محصولات ارگانیک با روایت داستان‌های تولید توسط ساکنان (روستاهای قلات، بابونک، آب زنگی)
- تورهای راهنمایی شده برای بازدید از دشت آهکی ارژن توسط بومیان (روستای چهل چشمه)
- برنامه‌های آموزشی کشاورزی برای گردشگران شهری در مزارع بابونک
- تجربه زیستگاه‌های بومی از جمله باغ‌های پلکانی و آبشارها همراه با روایتگری فرهنگی در روستای دشتک

سپاسگزاری: تقدیر و تشکر از کارشناسان و متخصصان گردشگری شهرستان شیراز که در جهت ارتقاء و جایگاه گردشگری همکاری لازم را داشتند

حامی مالی: بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش: همه نویسندگان، در بخش‌های نگارش و تنظیم مقاله حاضر نقش و سهم برابر دارند
تضاد منافع: نویسنده اعلام می‌دارد هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

پی‌نوشت

¹ COVID-19

² UNWTO

³ Fuzzy AHP

References

- Alford, P. and Jones, R. (2020). The lone digital tourism entrepreneur: Knowledge acquisition and collaborative transfer, *Tour Manag* 81:104–139. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104139>.
- Ambelu, G., Lovelock, B., and Tucker, H. (2018). Empty bowls: conceptualising the role of tourism in contributing to sustainable rural food security. *J Sustain Tour*, 26(10), 1749–1765. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1511719>.
- Amini, A., Bakhti, S. & Babajamali, F. (2015). Evaluating the attitude of the host community to the development of tourism in rural areas, *Tourism Management Studies*, 9(3), 77-106. (In Persian).
- Arroyo, C., Barbieri, C., and Rich, S.R. 2013. Defining agritourism: a comparative study of stakeholders' perceptions in Missouri and North Carolina. *Tour Manag*, 37, 39–47. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.12.007>.
- Asghari, S. and Jafari, H. (2018). Investigating the effects of tourism on the economic and social development of rural areas (case study: villages of Talesh city). *Geography*, 16(57), 158-171. (In Persian).
- Asmelash, A.G., and Kumar, S. (2019). Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. *Tour Manag*, 71:67–83. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.020>.
- Atun, R.A., Nafa, H., and Türker, O.O. (2019). Envisaging sustainable rural development through 'context-dependent tourism': case of Northern Cyprus. *Environ Dev Sustain* 21, 1715–1744. <https://doi.org/10.1007/s10668-018-0100-8>.
- Carson, D.A. (2018). Challenges and opportunities for rural tourism geographies: a view from the 'boring' peripheries. *Tour Geogr*, 20(4), 737–741. <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1477173>
- Cheng, L. and Zhang, J. (2020). Is tourism development a catalyst of economic recovery following natural disaster? An analysis of economic resilience and spatial variability. *Curr Issues Tour*, 2, 1–22. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1711029>.
- Choi, H-S.C., and Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tour Manag*, 27(6), 1274–1289. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.018>.
- Chong KY, and Balasingam, A.S. (2019). Tourism sustainability: economic benefits and strategies for preservation and conservation of heritage sites in Southeast Asia. *Tour Rev* 74(2):268–279. <https://doi.org/10.1108/TR-11-2017-0182>.

- Christou, P.A. (2020). Tourism experiences as the remedy to nostalgia: conceptualizing the nostalgia and tourism nexus. *Curr Issues Tour* 23(5):612–625.
- Coria, J. and Calfucura, E. (2012). Ecotourism and the development of indigenous communities: the good, the bad and the ugly. *Ecol Econ*, 73(15), 47–55. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1548582>.
- Cucari, N.; Wankowicz, E.; De Falco, S.E. (2019). Rural tourism and Albergo Diffuso: A case study for sustainable land-use planning. *Land Use Policy*. 82, 105–11.
- Cunha, C., Kastenholz, E., and Carneiro, M.J. (2020). Entrepreneurs in rural tourism: do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems? *J Hosp Tour Manag*, 44, 215–226. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>.
- Dennis, D., Radnitz, C., and Wheaton, M.G. (2021). A perfect storm? Health anxiety, contamination fears, and COVID-19: lessons learned from past pandemics and current challenges. *Int J Cogn Ther* 14:497–513. <https://doi.org/10.1007/s41811-021-00109-7>.
- Di, T.F. and Laura, M. (2021). How green possibilities can help in a future sustainable conservation of cultural heritage in Europe. *Sustainability* 13(7), 3609. <https://doi.org/10.3390/su13073609>.
- Everett S, and Slocum, S.L. (2013). Food and tourism: an effective partnership? A UK-based review. *J Sustain Tour* 21(6):789–809. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.741601>.
- Feizi, S., Taghdisi, A. and Amini, A. (2025). Investigating the Relationship between Tourism Development and Job Creation in Rural Areas of Oraman. *Journal of Geography and Regional Development*, 22(4), 81-109. doi: 10.22067/jgrd.2024.86716.1393. [In Persian].
- Haven-Tang, C. and Jones, E. (2012). Local leadership for rural tourism development: A case study of Advanta, Monmouthshire, UK. *Tourism Management Perspectives* 4, 28–35.
- He, Q.F.; Ning, Z.Z. (2019). Thoughts on tourism precision poverty alleviation promoting rural revitalization in Poverty-stricken areas. *Res. Agric. Mod.* 40, 721–727.
- Higham, J.E.S. and Ritchie, B. (2001). The evolution of festivals and other events in rural Southern New Zealand. *Event Manag* 7(1):39–49. <https://doi.org/10.3727/152599501108751461>.
- Juschten, M. and Hössinger, R. (2020). Out of the city - But how and where? A model destination choice model for urban-rural tourism trips in Austria. *Curr Issues Tour* 24(10):1465–1481. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1783645>.
- Kabadayi, S., O'Connor, G., and Tuzovic, S. (2020). Viewpoint: the impact of coronavirus on service ecosystems as service mega-disruptions. *J Serv Mark* 34(6):809–817.
- Kaptan, A.Ç., Cengiz, T.T., Özkök, F., and Tatlı, H. (2020). Land use suitability analysis of rural tourism activities: Yenice, Turkey. *Tour Manag* 76: 103949. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.07.003>.
- Kastenholz, E., Carneiro, M., Marques, C.P., Loureiro, S.M.C. (2018). The dimensions of rural tourism experience: impacts on arousal, memory and satisfaction. *J Travel Tour Mark* 35(2):189–201. <https://doi.org/10.1080/10548408.2017.1350617>.
- Kastenholz, E., Carneiro, M.J., Marques, C.P., and Lima, J. (2012). Understanding and managing the rural tourism experience—the case of a historical village in Portugal. *Tour Manag Perspect* 4:207–214. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2012.08.009>.
- Kastenho, E., Marques, C.P., Carneiro, M.J. (2020). Place attachment through sensory-rich, emotion-generating place experiences in rural tourism. *J Destin Mark Manage* 17:100455. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100455>.
- Kelliher, F., Rein, L., Johnson, T.G., and Joppe, M. (2018). The role of trust in building rural tourism micro firm network engagement: a multi-case study. *Tour Manag* 68:1–12. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.02.014>.
- Lee, J., Árnason, A., Nightingale, A., and Shucksmith, M. (2006). Networking: Social capital and identities in European rural development. *Sociol Rural* 45(4):269–283. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00305.x>.
- Lee, T.H. and Jan, F.H. (2019). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tour Manag* 70:368–380. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.003>.
- Lewis, J.B. and Delisle, L. (2004). Tourism as economic self-development in rural Nebraska: a case study. *Tour Anal* 9(3):153–166. <https://doi.org/10.3727/108354204278122>.
- Li, Y., Westlund, H., and Liu, Y. (2019). Why some rural areas decline while some others not: an overview of rural evolution in the world. *J Rural Stud* 68:135–143. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.03.003>.
- Li, Z., Zhang, X., Yang, K., Singer, R., and Cui, R. (2021). Urban and rural tourism under COVID-19 in China: research on the recovery measures and tourism development. *Tour Rev* 76(4):718–736. <https://doi.org/10.1108/TR-06-2020-0357>.

- Liu, C.Y., Doub, X.T., Lia, J.F., and Caib, L.A. (2020). Analyzing government role in rural tourism development: an empirical investigation from China. *J Rural Stud* 79:177–88. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.08.046>.
- López-Sanz, J.M., Penelas-Leguía, A., Gutiérrez-Rodríguez, P., and Cuesta-Valiño, P. (2021). Sustainable development and rural tourism in depopulated areas. *Land* 10(9):985. <https://doi.org/10.3390/land10090985>.
- Ma, X., Wang, R., Dai, M., Ou, Y. (2021). The influence of culture on the sustainable livelihoods of households in rural tourism destinations. *J Sustain Tour* 29:1235–1252. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1826497>.
- Markey, S., Halseth, G., and Manson, D. (2008). Challenging the inevitability of rural decline: advancing the policy of place in northern British Columbia. *J Rural Stud* 24:409–421. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.03.012>.
- Neumeier, S. (2012). Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for a Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research. *Sociologia Ruralis*, 51(1), 48-69.
- Nicholson, R.E. and Pearce, D.G. (2001). Why do people attend events: a comparative analysis of visitor motivations at four south island events. *J Travel Res* 39:449–460. <https://doi.org/10.1177/004728750103900412>.
- Nouri, R. and Amini, A. (2024). Spatial Planning of Tourism Development in Rural Areas of Markazi Province. *Journal of Rural Research*, 15(2), 350-362.
- Oh, C.O. 2005. The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tour Manag* 26(1):39–44. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.014>.
- Otto, J.E. and Ritchie, J.R.B. (2010). The service experience in tourism. *Tour Manag* 17(3):165–174.
- Petrović, M.D., Vujko, A., Gajić, T., Vuković, D.B., Radovanović, M., Jovanović, J.M., and Vuković, N. (2018). Tourism as an approach to sustainable rural development in post-socialist countries: a comparative study of Serbia and Slovenia. *Sustainability* 10(1):54. <https://doi.org/10.3390/su10010054>.
- Phillip, S., Hunter, C., Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. *Tour Manag* 31(6):754–758. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.001>.
- Polukhina, A., Sheresheva, M., Efremova, M., Suranova, O., Agalakova, O., Antonov-Ovseenko, A. (2021). The concept of sustainable rural tourism development in the face of COVID-19 crisis: evidence from Russia. *J Risk Financ Manag* 14:38. <https://doi.org/10.3390/jrfm14010038>.
- Ram, Y., Collins-Kreiner, N., Gozansky, E., Moscona, G., and Okon-Singer, H. (2022). Is there a COVID-19 vaccination effect? A three-wave cross-sectional study. *Curr Issues Tour* 25(3):379–386. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1960285>.
- Rezvani, M., Akbarian, S.R., Eftekhari, A., and Badri, S.A. (2012). A Comparative Study of Economic Effects of Second Homes Tourism and Same Day Visits in Rural Areas with Sustainable Development Approach (Case study: Shemiranat County). *Journal of Rural Research*, 2(8), 35-62. (In Persian).
- Ryu, K., Roy, P.A., Kim, H., and Ryu, H. (2020). The resident participation in endogenous rural tourism projects: a case study of Kumbalangi in Kerala, India. *J Travel Tour Mark* 37(1):1–14. <https://doi.org/10.1080/10548408.2019.1687389>.
- Silva, L. and Leal, J. (2015). Rural tourism and national identity building in contemporary Europe: evidence from Portugal. *J Rural Stud* 38:109–119. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.02.005>.
- Su, M.M., Dong, Y., Geoffrey, W., and Sun, Y. (2020). A value-based analysis of the tourism use of agricultural heritage systems: Duotian Agrosystem, Jiangsu Province, China. *J Sustain Tour* 28(12):2136–2155. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1795184>.
- Sun, J., and Wang, S. (2022). Construction on evaluation system of sustainable development for rural tourism destinations based on rural revitalization strategy. *Geography Researchs*, 2022, 41(2): 289-306 <https://doi.org/10.11821/dlyj020201226>.
- Tew, C. and Barbieri, C. (2012). The perceived benefits of agritourism: the provider's perspective. *Tour Manag* 33(1):215–224. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.02.005>.
- Theodori, G.L. (2001). Examining the effects of community satisfaction and attachment on individual well-being. *Rural Sociol* 66(4):618–828. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2001.tb00087.x>.
- UNWTO. 2021. *Rural tourism*. <https://www.unwto.org/rural-tourism>. Accessed 3 Nov 2021.
- Uysal, M., Sirgy, M.J., Woo, E., and Kim, H. (2016). Quality of Life (QOL) and well-being research in tourism. *Tour Manag* 53:244–261. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.07.013>.

- Vail, D. and Hultkrantz, L. (2000). Property rights and sustainable nature tourism: adaptation and mal-adaptation in Dalarna (Sweden) and Maine (USA). *Ecol Econ* 35(2):223–242. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(00\)00190-7](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00190-7).
- Vaishar, A. and Šťastná, M. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia preliminary considerations. *Curr Issues Tour* 25(2):187–191. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1839027>.
- Valentina, G. (2013). Urban Tourism Between Content And Aspiration For Urban Development," *Management and Marketing Journal*, University of Craiova, Faculty of Economics and Business Administration, 0(1), 193-201.
- World Tourism Organization. 2020. UNWTO recommendations on tourism and rural development—a guide to making tourism an effective tool for rural development. *UNWTO*, Madrid.
- Yang, J., Yang, R.X., Chen, M.H., Su, C.H., Zhi, Y., and Xi, J.C. 2021. Effects of rural revitalization on rural tourism. *J Hosp Tour Manag* 47:35–45.
- Yang, Z., Cai, J., and Sliuzas, R. (2010). Agro-tourism enterprises as a form of multifunctional urban agriculture for peri-urban development in China. *Habitat Int* 34(4):374–385. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2009.11.002>.
- Zawadka, J., Jęczmyk, A., Wojcieszak-Zbierska, M.M., Niedbała, G., Uglis, J., and Pietrzak-Zawadka, J. (2022). Socio-economic factors influencing agritourism farm stays and their safety during the COVID-19 pandemic: evidence from Poland. *Sustainability* 14:3526. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.02.008>.
- Zhang, Y.; Li, W.; Li, Z.; Yang, M.; Zhai, F.; Li, Z.; Yao, H.; Li, H. (2022). Spatial Distribution Characteristics and Influencing Factors of Key Rural Tourism Villages in China. *Sustainability*. 14, 14064. <https://doi.org/10.3390/su142114064>.
- Zhao, W., and Brent Ritchie, J.R. (2007). Tourism and poverty alleviation: an integrative research framework. *Curr Issues Tour* 10(3):119–143. <https://doi.org/10.2167/cit296.0>